

- Gurminder K. Bhambra, *Moderniteyi Yeniden Düşünmek: Post-Kolonyalizm ve Sosyolojik Tahayyül*, (Çev: Özlem İlyas), İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2015, 199 s.

Değerlendiren: Ceyda Çavuşoğlu Deveci*

Modernite, pek çok teorisyen tarafından Batı'nın tek başına kendi tırnaklarıyla kazıyarak oluşturduğu ve günümüzde farklı açılardan dünyanın geri kalan ülkelerinden ayrılmasına sebep olan ve onu üstün kılan bir olgu olarak tarif edilir. Modernite Avrupa merkezlidir. Jeffrey C. Alexander moderniteyi daha önce benzeri görülmemiş bir dönüşüm olarak tanımlarken, Anthony Giddens, köklerini Avrupa tarihinde bulduran ve önceki dönemlerde veya diğer kültürel bağlamlarda çok az paraleli bulunan bir olgu olarak görür. Bununla beraber Steven Seidman moderniteyi Batı'nın kalbindeki kültürün ayırt ediciliği olarak görmektedir. Tüm bu teorisyenlerin bize anlatmak istedikleri; modernite Batı'nın içinde bulunduğu eşsiz coğrafyası, sahip olduğu benzersiz kültürü, yaşadığı sosyolojik ve düşünsel dönüşümler ile oluşturduğu ve sadece onun oluşturmaya muktedir olduğu insanlığın ulaşması gereken son noktadır.

Modernite Avrupa'nın içinde bulunduğu yaşam tarzını geride bırakıp tamamıyla farklı bir yaşayış biçimine geçmelerini gerektirmiştir. Bu süreç içerisinde kent merkezlerinde büyüme meydana gelmiş, sanayileşmenin sonucu olarak fabrikaların sayısı ile beraber üretim artmış, nüfusun hızlı bir şekilde çoğalmasıyla tüketim de artmış dolayısıyla hızlı bir ekonomik büyüme gerçekleşmiştir. Yeni düzende bireylerin yeni ekonomik özgürlüklere sahip olması olumlu bir gelişme olarak ele alınırken. Bu özgürlüğün ortaya çıkardığı sonuçlar ise endişe ile karşılanmıştır. İnsanlar artık ticari ilişkilerinde cömertlik ve nezaket kurallarına değil, kişisel çıkar ve faydaya uygun hareket etmeye başlamışlar. Ruhsuzlaşma ile dayanışmanın ve cesaretin yok olduğu, bireylerin kamusal hayattan çekildiği ve dolayısıyla toplumsal bir bozulma yaşandığı gözlemlenmiştir. Bu durum modernitenin ciddi eleştirilere maruz kalmasına yol açmıştır. 1980'lere kadar oluşan bu birikim sonrasında post-modern yaklaşımlar, post-kolonyal görüşler, çoklu moderniteler ya da alternatif moderniteler olarak kendini göstermiştir.

Warwick Üniversitesi Sosyoloji bölümünde görev yapmakta olan Gurminder K. Bhambra, bu eleştirel seslerden biri olarak literatürde yer almaktadır. Hint asıllı yazar 2007'de Palgrave Macmillan tarafından *Rethinking Modernity: Postcolonialism and Sociological Imagination* başlığıyla bir kitap çıkarmıştır. 2008 yılında Philip Abrams Memorial en iyi sosyoloji kitabı ödülünü alan kitap, okuyucuya sunduğu zengin kaynakçasıyla ve yoğun bir muhtevaya sahip olmasına rağmen dilinin sadeliğiyle moderniteyi anlamak isteyen herkesin kütüphanesinde bulundurması gereken bir eserdir. Kitap 2015'de İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları tarafından *Moderniteyi Yeniden Düşünmek: Postkolonyalizm ve Sosyolojik Tahayyül* başlığıyla Türkçeye kazandırılmıştır. Yazar, "modernite kavramının

* Arş. Gör., İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü.
DOI: dx.doi.org/10.12658/human.society.6.12.D0131

kendisini sorunlu bir kavram olarak değerlendireceğini” belirttiikten sonra, kitap boyunca modernitenin en temel varsayımlarını hatta bilinçaltında oluşturduğu gizli varsayımları bile açığa çıkararak okuyucunun sorgulamasına yol açmaktadır.

Yazar kitabın başında modernite ile ilgili olan *kopuş ve fark* görüşlerine değinmektedir. Bu görüşe göre Avrupa 18. yy’da feodal yapısından koparak kendini yeniden inşa etmiş ve diğer bütün toplumlardan da farklılaşmıştır. Bhambra bu kopuş ve fark görüşlerinin dayandırıldığı toplumsal-tarihsel kanıtlar ve bunların uygulanış biçimleri başta olmak üzere modernitenin tüm kavramsal çerçevesinin baştan düşünülmesi gerektiğini savunmaktadır. Aynı zamanda kitabında bu kavramsal çerçeveye karşı çıkıldığına ortaya çıkan sorunları ele almaya yarayan alternatifler üretmeye çalıştığını belirtmektedir. Her ne kadar yazar kitabını *post-kolonyal* bakışla ele almış olsa da bu teoriyi de eleştireceğini giriş kısmında ifade etmektedir. Yazarın, günümüz dünyasını daha iyi anlayabilmek için geçmişi mümkün olan en iyi şekilde yorumlamanın-gerekliliğine dair olan inancı bu çalışmayı gerçekleştirmesine sebep olmuştur. Geçmişe dair anlayış biçimlerinin günümüzde geliştirilmiş olan sosyal teoriler üzerinde büyük etkisi olduğu kabul görmektedir. Dolayısıyla Avrupa merkezci bir tarih anlayışından vazgeçilerek ve “Batı’nın” dışındakilerin de her daim ve halihazırda tarihte var olduğu ve tarihin üretiminde rol oynadığı, fakat bununla birlikte tarihten silinmiş olduğu kabul edilerek, günümüzde var olan teorik söylemlerin ve siyasi pratiklerin yeniden kavramsallaştırılması söz konusu olabilir. Bu düşünce kitabın temel savını oluşturmaktadır.

Kitap giriş bölümünün ardından birinci kısımda 18. ve 19. yüzyılda Avrupa’da ortaya çıkan düşünsel değişiklikleri ve bu değişikliklere yöneltilen eleştirileri ele almıştır. Birinci bölümde kolonyalizm ve post-kolonyalizm görüşleri ele alınırken ikinci bölümde sosyolojinin bir bilim olarak inşa edilme sürecine ve bunun günümüzdeki yansımalarına değinilmiştir. Üçüncü bölümde ise çoklu modernite yaklaşımlarının nasıl ortaya çıktığı ve var olan yaklaşımlar ile ne şekilde etkileşime girildiğinden bahsedilmiştir. Modernitenin üç temel sac ayağını ayrı ayrı ele alan ikinci kısımda Rönesans, Fransız Devrimi ve Sanayi Devrimi alternatif bir bakış açısıyla değerlendirilmiştir.

Kolonyalizm ile ilgili geniş ve doyurucu bir literatürle karşılaştığımız birinci bölümde yazar, Avrupa kimliğinin inşasında kolonyalizm etkisini ele alan çok az sayıda sistematik çalışma olduğuna dikkat çekmiştir. Ardından Bhambra, Avrupa’nın ne olduğunun onun emperyal ilişkilerini incelemeyi amaçlamayacağını belirtmiştir. Yazar bu bölümde özellikle Hindistan bölgesinden örnekler vererek Avrupa’nın ve Avrupa merkezli tarih yazımının kolonileri susturup marjinalleştirerek kendisini evrenselleştirdiğini iddia etmiştir. Bununla beraber kitapta post-kolonyal teoriye de eleştiriler yöneltilmiştir. Bu eleştirilerin odağını elit araştırmacının madunu yanlış temsil etmesi, post-kolonyal teorinin özellikleri genelleştirme telaşı içerisine girerek başka bir evrensellik iddiası oluşturması ve yine bu teorinin tarih yazımı bakımından madunun bakış açısıyla kendi geçmiş temsillerinde eskisine benzer bir hiyerarşiyi yeniden üretmesi gibi sebepler oluşturmaktadır. Özetle post-kolonyal teorinin hakim bilme biçimlerini yalnızca tersine çevirdiği iddia edilmiştir.

Sosyal düşüncedeki değişimlerin ve bu değişimlerin sosyoloji disiplinine içkin haline gelmesinin ele alındığı ikinci bölümde, özellikle kölelik kurumunun ve pratikteki varlığının “stadyal tarih anlayışı” ile oluşturduğu çelişkiye dair tartışılan bölüm dikkat çekmektedir. Aydınlanma teorisyenleri köleliği antik yunan kültürü ya da yerleşik tarım toplumları

ile ilişkilendirmiş dolayısıyla toplumsal ilerlemenin son safhası olan ticarete dayalı toplumlarda kölelik kurumunun ortadan kalkacağını iddia etmişlerdir. Bu noktada yazar, toplumsal gelişmişlik skalasında antik çağ ile yerleşik tarıma dayalı düzen arasında kalan dönemlerde kölelik kurumunun yer almadığına dikkat çekmiştir. Bhambra, köleliği ticaret toplumlarının ortaya çıkışının kaynağı olarak görmenin daha sağlıklı bir tarih yorumu olacağını belirtmiştir. Bu bölümün ilerleyen kısımlarında farklı teorisyenler tarafından yapılan toplumsal sınıflandırmalardan ve burada yer alan sınıfları birbirlerinden ayıran özelliklerden bahsedilmektedir. Yazar bu sınıflandırma teorilerinin sosyoloji biliminin kurulmasında temel oluşturduğunu iddia etmektedir. Aynı zamanda kitapta sosyoloji biliminin serüveni, üzerine kurulmuş olduğu teoriler, kabuller ve içinde bulunduğu paradokslar açısından detaylı bir şekilde ele alınmıştır.

İkinci dünya savaşının ardından, sosyolojik araştırmaların Avrupa ve Kuzey Amerika dışındaki ülkelere yönelmesiyle "Bitmemiş bir proje" olan modernitenin diğer ülkelerdeki etkisi araştırılmaya başlanmıştır. Kitapta geçmişten bu yana geliştirilen modernleşme teorileri, modernleşmenin tanımları ve farklı teorisyenler tarafından ortaya atılan modernleşme kıstasları ile ilgili ayrıntılı açıklamalara yer verilmesi okuyucuya literatüre hakim olma imkânı tanımaktadır. Bhambra, post-kolonyal eleştirilerle birlikte ortaya çıkan çoklu modernite paradigmasını da kitabında eleştirmektedir. Çoklu modernite teorisyenlerinin farklı moderniteleri karşılaştırırken Batı'ya öncelik vermeleri, moderniteyi Batı'nın ürünü olarak görmeleri ve diğer toplumların bu ürünü kendi kültürlerine adapte ettiklerini savunmaları, yazara göre çoklu modernite teorilerini modernleşmeye "kökten bir meydan okuma" olmaktan çıkarmaktadır. Yazar moderniteye dair süre gelen tüm zihinsel şemalara meydan okuyarak, modernitenin Avrupa "mülkü" bir proje olmadığını iddia etmektedir. Bağlantılı tarih yazımı ile farklı kültürlerin birbirleriyle olan ilişkileri incelenerek daha zengin bir modernite anlayışına sahip olunabileceği kitabın ana tezleri arasında yer almaktadır.

Kitabın ilerleyen bölümlerinde yazar modern Avrupa'nın öncülü olan Rönesans dönemini ve bu dönemin iç kaynaklı olup kültürel bir bütünlük arz ettiği iddialarını değerlendirmektedir. Böylelikle okuyucuya, yaygın olan Rönesans tablosunun dışında farklı bir düşünsel pencere açmaktadır. Yazarın modernite ile ilgili Avrupa merkezci anlayışa karşı duruşu burada da varlığını sürdürmektedir. Rönesans ile ilgili iddia edilen antik metinlerin geri kazanılması, bilim ve sanattaki yenilikçi hareketler, Hümanizmin etkisi ve Yeni Dünya'nın keşfi dayanaklarına karşın Bhambra, matbaanın keşfi, İslam alimlerinin antik metinleri koruması, Latince'nin Hristiyan alemi içerisinde bir sınır çizmesi ve Avrupalı sanatçıların sadece Avrupa ile sınırlı kalmayıp başta Mısır olmak üzere pek çok farklı ülkeye seyahatler gerçekleştirmesi gibi değişkenlerin Rönesans'ı yorumlarken göz önünde bulundurulması gerektiğini düşünmektedir. Dolayısıyla yazar Rönesans'ın sadece Avrupa eksenli bir dönüşüm olmadığı diğer kültürlerin de bu düşünsel dönüşüme katkı sağladığı konusunda okuyucuya sağlam argümanlar sunmaktadır.

Yazarın Fransız devrimini eleştirel bir bakış açısıyla değerlendirdiği bölümde öne çıkan en temel sav milliyetçiliği ve ulusların ortaya çıkmasını doğru yorumlayabilmek için kolonyalizmin dikkate alınması gerektiğidir. Fransız ihtilalinin geleceği temellendiren ve geçmiş ile bir kopuşun meydana gelmesini sağlayan tekil bir olay olarak değerlendirilmesi yaygın modernite teorilerinde karşılaşılan bir durumdur. Kitapta modern devletin araçları

arasında yer alan istihbarat toplama, rapor hazırlama ve nüfuzun genel gözetimi gibi gözetim biçimlerinin Avrupa'ya özgü olmadığından bahsedilmektedir. Buna ek olarak Avrupa ülkelerinin kolonilerin bağılıklarını sağlama ihtiyacı, milli kimliğin anavatan dışında nasıl farklı şekillerde oluşturulabileceği üzerinde düşünülmesine yol açmıştır. Bu durum ulus devlet anlayışının düşünsel zeminini oluşturmuştur. Dolayısıyla yazara göre ulus-devlet kolonyal devlet anlayışı ile birlikte ortaya çıkmıştır. Yazarın bu bölümde kullanmış olduğu argümanların kitabın bütününe oranla daha zayıf kaldığı dikkat çekmektedir.

Rönesans ve Fransız Devrimi'nin yeniden yorumlanmasının ardından yazar modernitenin ekonomik ayağını oluşturan sanayi devrimini ele almıştır. Modern dünyanın kurucusu olarak kabul edilen sanayileşme, modernite teorisyenleri tarafından modernleşmek isteyen ülkelerin de içinden geçmesinin zorunlu olduğu bir süreç olarak aktarılmaktadır. Kitapta genel tarih yazımının sanayileşmeye ortam hazırlayan koşullarını teknolojik yenilikler, fabrikaların yoğunlaşması, kent merkezlerinin büyümesi, kara ve suda geniş taşımacılık ağının oluşması, ticari tarımın artı değer üretmesi, nüfus artışı ve bankacılık ve finansın yaygınlaşması olarak sıraladığından bahsettikten sonra bu dönüşümün Avrupa'nın kolonyal ilişkilerini hesaba katarak yorumlanmamasına eleştiriler getirmiştir. Yazar Hindistan örneği üzerinden kolonileştirilen bölgelerin bir pazara dönüştürülmesinden, kendi üretim değerlerinin ellerinden alınıp mülksüzleştirilmesinden ve kolonilerin Avrupa'nın ürettiklerine muhtaç hale getirilmesinden, Avrupalıların diğer ülkelerdeki kaynakları sömürmesinden ve kölelik sayesinde ucuz iş gücünün elde edilmesinden bahsederek sanayileşmenin sadece Avrupa'nın kendi içerisinde kendi sahip olduğu potansiyeller ile gerçekleştiği fikrine karşı çıkmaktadır. Bu bağlamda yazar modernite tarihi yazımının dünyanın geri kalanının hakkını verecek şekilde düzeltilmesi gerekir düşüncelerinden de öte Modernite anlayışlarının temelini oluşturan tarihin ve ilerleme anlatılarının yeniden yazılması gerektiğini ve dolayısıyla kavrayış kategorilerinin ta kendisinin yeniden inşa edilmesi gerektiğini savunmaktadır.

Sonuç olarak Moderniteyi Yeniden Düşünmek, alışlagelmiş dışında bir modernite yorumu ile okuyucuya olayları olağandışı tikelliğe indirgeyerek düşünme hapisanesinden kaçış için bir bilet sunuyor. İçinde bulunduğumuz koşulları Avrupa merkezci bir yaklaşımdan ziyade çoklu bakış açılarıyla yeniden düşünen Bağlantılı tarihler yaklaşımıyla geçmişin yeniden yorumlanabileceği ve böylelikle bilginin toplumsal olarak yeniden inşa edilebileceği fikri kitapta savunulmaktadır. Yazar kitap boyunca moderniteye ilişkin tüm teorik alt yapıların Batı ile ilişkilendirilmesine karşı çıkarak Batı dışındaki ülkelerde meydana gelen gelişmelerin de Haiti Devrimi gibi, modernitenin oluşumunda bir temel oluşturduğunu iddia etmiştir. Baskın seslerin "öteki sesleri" tahakküm altına almasından dolayı ifade etme imkanına sahip olamamaktan doğan bir birikim meydana gelmiştir. Yazara göre bu birikimin ortaya çıkması modern dünyayı yorumlarken yeni teorilerin ortaya çıkmasına sebep olacaktır. Dolayısıyla geçmişe dair tek yönlü ilerleme anlayışına sahip olmak yerine karşılıklı ilişkilerin meydana getirdiği gelişmeleri yorumlayarak bugünü daha iyi anlamak mümkün olabilecektir. Tarih anlayışındaki değişimin günümüzdeki pek çok kabulü altüst edeceğini ve yeni kavramların ortaya çıkacağını belirten yazar, *"tarihin yeniden yorumlanması, aynı olguların başka bir şekilde yorumlanmasından ibaret değildir. Söz konusu olan, yeni olguların gün yüzüne çıkarılması ve yeni olgularla birlikte yeni seslerin, yeni seslerle birlikte de müşterek öğrenme imkanları ile yeni inanç ve eylemlerin ortaya çıkarılmasıdır."* cümleleriyle kitabını bitirerek okuyucuya veda ediyor.